

УДК 316.023.4

JAN RÓG

POZYCJA SPOŁECZNA CZŁOWIEKA W ERZE GLOBALIZACJI

1. Wprowadzenie

Że zagadnienie globalizacji w ujęciu kulturowym, społecznym czy politycznym, różnych grup nie jest zagadnieniem nowym. Patrząc na przekrój diachroniczny w szczególności w ujęciu „nowożytnym” możemy spotkać wiele przykładów tak zwanych „małych globalizacji”.

Dobrym początkiem będzie samo przypomnienie terminu „globalizacja”. Wedle definicji P. Sztompki to proces zagęszczania i intensyfikowania się powiązań i zależności ekonomicznych, finansowych, politycznych, militarnych, kulturowych, ideologicznych między społecznościami ludzkimi, co prowadzi do uniformizacji świata w tych wszystkich zakresach i odzwierciedla się w pojawieniu się więzi społecznych, solidarności i tożsamości w skali ponadlokalnej i ponadnarodowej [1, s. 598].

Problemem w definiowaniu dzisiejszego integrowania się struktur społecznych, jest ujmowanie ich w relacjach „masowych”, z częstym pomijaniem mikrostruktur społecznych. Jednak wpływ takich mechanizmów, odzwierciedla się znacząco zarówno w ujęciu jednostkowym jak i również w małych grupach społecznych. Podkreślić jednak trzeba, że kwestie dotyczące małych grup społecznych są często przejawione w jednym tylko kierunku. W tym ujęciu globalizacja przyczynia się do rozkładu małych społeczności jak i więzów rodzinnych. Odzwierciedla się to w wielu faktach jednak paradoksalnie mechanizm ten potrafi scalać rozbite społeczności, jest to tak zwana „globalizacja lokalna”.

Termin opisuje zjawisko, które pozwala diasporom w różnych częściach świata wykorzystywać globalne media do utrzymywania kontaktu z rodziną, obyczajami, wydarzeniami i przyjaciółmi niezależnie od miejsca zamieszkania [2, s. 515].

Drugim problemem jest pojmowanie zjawiska globalizacji, nowoczesności i unikalności. Co do globalizacji termin nie odnajduje wprawdzie bezpośredniego odzwierciedlenia w historii, ale za protoplastę dzisiejszych mechanizmów możemy uznać XIX wieczny kolonializm europejski. Zaś co do integracji naszego kontynentu, przykład okresu napoleońskiego, hitleryzmu bądź niespełnionych nadziei Związku Radzieckiego, wskazują na historyczne odnośniki. Jednak tamte formy integracyjne możemy uznać w rozumowaniu zaspokojenia idei: nacjonalistycznych i ideologicznych. Zaś dzisiejsze procesy są nakierowane na zaspokojenie potrzeb ekonomicznych wielorakich organizacji oraz jednostek i cechują się znacznie większą mobilnością imigracyjną w wielu kierunkach.

2. Uwarunkowanie globalizacji.

Wiek XIX jest tym etapem historii, za który przyjmuje się początek globalizacji. Związane było to z faktem, intensywnego rozwoju kapitalizmu, który nie natrafiał na duże ograniczenia. Ludzie mogli wtedy inwestować praktycznie na całym świecie, co wykorzystywali chcąc osiągnąć najwyższy poziom produkcji, przy minimalnych kosztach.

Pionierami globalizacji są takie firmy jak: Ford, Singer, Gillette, National Cash Register. Pierwsza faza globalizacji wynikała z potrzeby wzrostu korzyści, w związku z zaistniałym w ówczesnym czasie postępowaniem technologicznym. W owych czasach kwitł także handel międzynarodowy, który odgrywał coraz ważniejszą rolę w ekonomii światowej. Postępujące procesy globalizacji zostały jednak zahamowane konsekwencjami wielkiego kryzysu z lat trzydziestych XX wieku.

Państwa chcąc przeciwdziałać społecznym skutkom kryzysu zaczęły ingerować w gospodarkę. Również duże straty, które przyniosła II wojna światowa skłoniła rządy do ingerencji w gospodarkę i poprzez to w procesy społeczne. Państwa znacjonalizowały część przedsiębiorstw, na przykład banki, kopalnie, koleje i same zaczęły prowadzić politykę gospodarczą na większą skalę. Na spowolnienie globalizacji wpływ miały również narastające na świecie w latach 1920–1950 tendencje nacjonalistyczne.

Tendencje te charakteryzowały się tak znacznym nasileniem, że nawet funkcjonujące wówczas przedsiębiorstwa transnarodowe ograniczały swoją działalność do regionów bliższych firmom macierzystym. Wzrost gospodarczy w okresie powojennym opierał się głównie na popycie wewnętrznym, czyli między innymi na konsumpcyjnych zapędach obywateli. Poważnymi barierami w rozwoju globalizacji była również rosnąca liczba karteli oraz innych tego typu porozumień, które uniemożliwiały ekspansję geograficzną wielu firm.

Gospodarka rozwijała się w sposób poprawny zarówno w Europie, jak i w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Jednak niezdrowe podstawy tego rozwoju unaoczniał kryzys naftowy w latach siedemdziesiątych XX wieku. Wtedy też z powodów politycznych szejkowie arabscy podnieśli kilkakrotnie ceny ropy co spowodowało olbrzymie perturbacje gospodarcze w świecie zachodnim.

2.1 Cztery wizje globalizacji.

Analiza odnosi się do typologii F. Tonniesa, czyli podziału zbiorowości ludzkich na wspólnoty (*Gemeinschaft*) i zorganizowane społeczności (*Gesvellschaft*). Jest to tak zwa na kulturowa wizja globalizacji.

1) globalny *Gemeinschaft I* – świat jest tu postrzegany jako bogata mozaika zamkniętych, odgraniczonych wzajemnie wspólnot, albo unikalnych i egalitarnych, albo – co prawda – wyższych i niższych w rozwoju kulturowym, ale wzajemnie izolowanych i nie mających aspiracji do podporządkowania, odmiennych od siebie. Taki obraz jest typowy dla ideologii antyglobalizmu, czyli sprzeciwia się uniformizacji.

2) globalny *Gemeinschaft II* – jest to idea ogólnego ludzkiego konsensusu wokół pewnych wspólnych wartości i ideałów. Czyli świat nie jest jednością gatunku ludzkiego, ale trzeba aby takim się stawał. Takie ogólnie ludzkie aspiracje wyrażają ruchy pokojowe czy ekologiczne, a także ruch praw człowieka.

3) globalny Gesellschaft I – mozaika suwerennych niezależnych państw narodowych powiązanych silnymi, wzajemnymi więzami kooperacyjnymi w dziedzinie ekonomii, polityki i kultury.

4) globalny Gesellschaft II – przewiduje zanik państw narodowych i unifikację najpierw regionalną, a później globalną pod egidą wspólnej organizacji politycznej lub ponad narodowego rządu światowego [1, s.596].

Pozycja społeczna człowieka jako jednostki w społeczności światowej jest współcześnie wyznaczana przez wolność i prawa, które jednostce przysługują, oraz obowiązki, które na niej ciążyą. Współczesny katalog tych praw nazywany jest prawami człowieka. Mają one swój wymiar etyczny, ponieważ dotyczą poszanowania najcenniejszych wartości dla człowieka: godności, życia, wolności i swobodnego rozwoju. Upowszechnianie przekonania o potrzebie ochrony pewnych wartości uniwersalnych dla każdego członka wspólnoty ludzkiej jest największym współczesnym osiągnięciem. Na nim można budować porządek społeczny [3, s. 52].

Zabezpieczeniem pozycji człowieka w erze globalizacji zajmuje się wiele instytucji i organizacji międzynarodowych. Należą do nich m.in. Human Rights Watch, Amnesty International, Wysoki Komisarz ds. Praw Człowieka, Rada Europy, KBWE-OBWE, Grupa Wyszehradzka, Deklaracja Lizbońska. Obecnie umacnia się przede wszystkim te struktury, które gwarantują równoprawne traktowanie na zasadzie suwerennej równości i zarazem dają szansę oddziaływania na europejskie dziedzictwo kulturowe oraz ochronę własnej tożsamości. Istotną wydaje się postulowana przez Deklarację Lizbońską świadomość globalna akcentująca przywracanie sensu m.in. takim wartościom jak: poszanowanie życia, wolności, równości szans, wzajemny szacunek i troska o innych. Deklaracja Lizbońska proponuje także instytucje kontaktu społecznego i *Ogólnoswiatowego Kodeksu Etyki* mające stać się narzędziami globalnego rządzenia i regulacji, kontakt globalny powinien opierać się na zasadzie sprawiedliwości dotyczącej w równym stopniu obecnych i przyszłych pokoleń. Postulowany *Kodeks* określałby prawa oraz obowiązki wszystkich mieszkańców naszego globu. Wśród praw znalazłyby się m.in.: bezpieczne życie, równe traktowanie, utrzymywanie się z pracy własnych rąk, równy dostęp do informacji oraz światowych zasobów naturalnych. W ten sposób zabezpieczona byłaby pozycja człowieka jako jednostki posiadającej określone prawa. Zgodnie z *Kodeksem* człowiek powinien posiadać także obowiązki. Do najważniejszych zaliczono: pracę na rzecz dobra ogółu, występowanie w obronie wszelkiej równości, ochronę kulturowego i intelektualnego dziedzictwa ludzkości, aktywne uczestnictwo w podejmowaniu decyzji, pracę mającą na celu eliminację patologii społecznych. Katalog praw i obowiązków w postulowanym *Kodeksie* wymagałby oczywiście uwzględnienia różnic kulturowych w skali globalnej. Głównym jego zadaniem byłoby jednak znajdowanie odniesień do ogólnoludzkich wartości akceptowanych w różnych kulturach i systemach wartości.

Dzisiaj zagadnienia etyczne dotyczące pracy koncentrują się głównie wokół problematyki człowieka jako podmiotu pracy. Istotną staje się motywacja wykonującego pracę [3, s.52].

Koncepcje i procesy globalizacji będą miały wpływ na kształt etyki życia i gospodarki w obecnym stuleciu. Od nich zależą przyszłe losy ludzkości. Dlatego trzeba poddawać je ocenom moralnym. Trzeba także wielowymiarowość tych zjawisk widzieć w stosownych ramach etycznych.

W wymiarze ekonomicznym pozycja człowieka może zostać zabezpieczona poprzez etykę życia gospodarczego zwaną także etyką biznesu.

Zagadnienia gospodarki i moralności jest dla wielu nie do pogodzenia. Dopuszcza się jednak łączenie etyki z polityką. W wymiarze politycznym człowieka mają chronić wszystkie te instytucje norm prawa międzynarodowego, które odwołują się przede wszystkim do praw człowieka. Wszystkie inne inicjatywy polityczne mające na celu dobro człowieka powinny oprzeć się na etyce odpowiedzialności. Działalność polityczna pozbawiona bowiem norm i zasad etycznych może stać się tyranią stając się źródłem systemów totalitarnych gwałcących podstawowe prawa człowieka.

W życiu politycznym wartościami, które mogą znacząco wpływać na decyzje liczące się z etyką, mogą być odpowiedzialność i służba. Polityka rozumiana jako służba publiczna spełniana w poczuciu odpowiedzialności za jej adresatów, stwarza możliwości poważnego zabezpieczenia człowieka, zarówno uprawiającego politykę jak i członka danej społeczności.

Pozycja człowieka jest również dobrze zabezpieczona poprzez politykę integracji w skali regionalnej i międzynarodowej. Polityka zbliżania narodów i społeczeństw służy rozwojowi człowieka w warunkach pokoju. Integracja w ramach Unii Europejskiej jest tego ciekawym przykładem. Sprzyja temu m.in. polityka regionalna i tworzenie Euroregionów. Wartościami etycznymi wykorzystywanymi w procesie integracji europejskiej są prawda i pojednanie.

Elementem polityki jest polityka społeczna. Zabezpieczenie człowieka w erze globalizacji w wymiarze społecznym zależy w głównej mierze od polityki danego państwa. Przedmiot polityki społecznej ulega nieustannej transformacji. Przyjmuje się, że jego zakres dotyczy potrzeb związanych ze sferami bytu, pozamaterialną i psychospołeczną. Celem jest kreowanie postępu społecznego mierzonego poprawą poziomu i jakości życia ludności. W skali globalnej głównymi współczesnymi problemami społecznymi są: przeludnienie globu, problemy rodziny, kobiet, dzieci i młodzieży, możliwość pozyskania pracy i zatrudnienia, ubóstwo, głód, degradacja środowiska człowieka (naturalnego i społecznego), narastanie dysproporcji rozwojowych.

Wskazane problemy dają obraz słabego zabezpieczenia społecznego ludności świata na początku XXI wieku. Obraz ten uzasadnia konieczność budowania instytucji mogących tę sytuację poprawić. Polityka społeczna staje się instytucją mogącą skutecznie prognozować zagrożenia dokonując analizy zachodzących zmian społecznych oraz określając skalę i rodzaj zjawisk negatywnych. Zgromadzone dane pomagają następnie prowadzić działania lepiej zabezpieczając człowieka w okresie zmian ogólnoswiatowych. Podobnie jak w wymiarze ekonomicznym i politycznym tak i w wymiarze społecznym istotnym zabezpieczeniem człowieka jest odnoszenie sytuacji w której się znajduje, dobrej lub złej, do określonego zbioru wartości.

Koncepcja zabezpieczenia społecznego powstała na skutek doświadczeń wielkiego kryzysu gospodarczego lat trzydziestych XX wieku oraz drugiej wojny światowej. W różny sposób definiowane sprowadza się do stworzenia prawnych gwarancji zabezpieczenia pozycji człowieka pod wpływem idei „wolności od niedostatku” [4, s.183].

2.2 Globalizacja kultury

Kulturę w ujęciu mikrostruktur rozumiemy, poprzez zakres czynników normatywnych wpływających na cechy grupowe bądź jednostkowe. Ważne jak te relacje przebiegają w obecnej globalnej społeczności? Podstawą jest tu kultura masowa definiowana przez przekazy medialne. Zuniformizowana i skomercjalizowana do potrzeb zysków. Egzekwowanie podmiotów w takim ułożeniu oddziela je od ich „naturalnych”, „regionalnych”, wartości i cech.

Proces «trans-nacjonalizacji» kultury, pociąga za sobą pewne skutki zarówno dla samych mediów jak i dla ich odbiorców. Odnosi się on również do rozwoju wzajemnie ze sobą powiązanych infrastruktur transmisji i odbioru oraz wzrastającego stopnia umiędzynarodowienia własności i działalności. Jednym ze skutków występujących po stronie mediów jest zróżnicowanie rodzajów przekazu kulturowo – medialnego. Typowy przekaz wybiera się ze względu na szeroko rozumianą atrakcyjność. Zwykle prowadzi to do spadku znaczenia specyfiki kulturowej w zakresie tematów oraz do preferowania form i gatunków, które uważa się za bardziej uniwersalne [5, s.143].

Procesy globalizacyjne w wymiarze kulturowym postrzegane mogą być zarazem jako nadejście kosmopolitycznej kultury, idei, że oto jesteśmy świadkami kształtowania się kultur międzynarodowych jak i do możliwości urzeczywistnienia nowocześnie pojmowanej wspólnej natury ludzkiej na drodze do tworzenia jednolitej globalnej kultury [6, s.182].

Tworzenie się społeczeństwa informacyjnego, na bazie rozwoju Internetu staje się faktem. Ta forma wymiany informacji przeciwstawia się częściowo kulturze masowej. Swoboda wymiany danych i komunikacji, powoduje wytwarzanie się małych grup i relacji między jednostkami. Grupki te tworzą zespół własnych potrzeb kulturowych, bądź form ekspresji. W naturze praktycznej, Internet ogranicza również «pośredników» interakcji i przekazu danych.

Spółeczność wirtualna może nabrać pewnych cech rzeczywistej wspólnoty, takich jak interakcja, wspólny cel, poczucie tożsamości i przynależności, rozmaite normy i niepisane reguły, wraz z możliwością wykluczenia i odrzucenia. Ma ona również swoje obrzędy, rytuały i formy wyrazu. Takie społeczności online mają również tę zaletę, że są z zasady otwarte i dostępne, podczas gdy do rzeczywistej wspólnoty jest trudniej wejść. Tradycyjne pojęcie wspólnoty jest co prawda dobrym punktem wyjścia dla teorii skutków nowych mediów, jednak formy zrzeszania które umożliwiają nowe media, prawdopodobnie będą formami innego typu. Można sądzić, że będą niepewne, płynne i raczej kosmopolityczne niż lokalne [5, s.163].

Jednak takie formy interakcji często sprowadzają się do zaniżania wartości i bliskości w życiu grupowym. Ich zaletą jak bezpośredniość, praktyczność i standaryzacja, sprowadzają się do zanikania tradycyjnej kultury grupowej.

2.3. Makdonalizacja i regionalizm.

Proces makdonalizacji jest, stopniowym upowszechnianiem się zasad działania restauracji szybkich dań we wszystkich dziedzinach życia społecznego na całym świecie. Makdonalizacja oddziałuje nie tylko na gastronomię, ale również na sposób w jaki zdobywa się wykształcenie, pracuje, podróżuje, spędza czas wolny, odżywia, uprawia politykę, traktuje rodzinę, słowem na każdą dziedzinę życia społecznego. Te cechy makdonalizacji, które najbardziej rzucają się w oczy w życiu codziennym to:

1) efektywność jako poszukiwanie najbardziej optymalnych rozwiązań środków możliwie najlepszych, kalkulacyjność, która polega na akcentowaniu cech sprzedawanych towarów i świadczonych usług.

2) przewidywalność oraz możliwość manipulacji czyli zastępowanie technologii ludzkiej technologią maszynową.

Makdonalizacja nie jest już tylko elementem globalizacji, staje się jej osobnym procesem i terminem [7, s.77].

Integracja regionalna zmierza do wyzwolenia od państwowych granic, ale w sposób nie dopuszczający do osłabienia wpływu państw narodowych.

Istnieje także wiele różnych stanowisk na temat związków między globalizacją, a regionalizmem (integracją) łączących te zjawiska, jak też przeciwstawiające jej. Najczęściej wymienia się następujące:

1) regionalizm i globalizacja wzajemnie się wspierają w tym sensie, że regionalizm staje się często etapem w dochodzeniu do globalizacji. Wspieranie ma miejsce wtedy, gdy procesy regionalne przyczyniają się do wzmocnienia sił konkurencji wewnątrz ugrupowania i w stosunku do krajów trzecich;

2) regionalizm współczesny widziany jest przede wszystkim jako odpowiedź na globalizację, tak aby lepiej dostosować się do niej i ograniczać negatywne skutki. Może on bowiem wzmocnić siły mikroekonomiczne niezbędne do podołania wyzwaniom globalizacji;

3) regionalizm i globalizacja są procesami przeciwstawnymi. Regionalizacja jest etapem prowadzącym do globalizacji, formą wzmocnienia sił wewnętrznych, aby podołać wyzwaniom globalnej konkurencji, a zarazem formą ochrony przed negatywnymi zjawiskami globalizacji.

4) Regionalizację postrzega się często jako formę obrony przed globalizacją. W ramach ugrupowań integracyjnych państwa próbują bronić się przed procesami globalizacyjnymi, zwłaszcza przed wpływem przedsiębiorstw globalnych. Dla analizy między regionalizacją, a globalizacją istotne są dwie hipotezy. Pierwsza wiąże się z coraz powszechniejszym na świecie poglądem, że istniejący już obecnie stan zaawansowania procesu globalizacji przesądza, że żadne pojedyncze państwo (może z wyjątkiem USA) nie jest samo zdolne do skutecznego przeciwstawiania się uruchamianymi przez ten proces mechanizmom. Druga hipoteza to równie częste stwierdzenie, że w procesie globalizacji państwo traci znaczenie, bo jest zbyt małe dla wielkich spraw (globalnych) i zbyt duże dla spraw małych (demokracji lokalnej).

Z powyższych koncepcji mogą płynąć kolejne wnioski, a mianowicie, że:

1) pojedyncze państwo będzie miało coraz większe trudności z wprowadzeniem niezbędnych mechanizmów kontrolnych i regulacyjnych,

2) pojedyncze państwo będzie za słabe, aby przeciwstawić się wyobcowaniu gospodarczemu i interesowi wielkich przedsiębiorstw globalnych spod kontroli człowieka,

3) jednocześnie pojedyncze państwo będzie zbyt słabe, aby chronić się przed siłą rynku kapitałowego i przedsiębiorstw globalnych.

Istotą regionalizacji jest więc proces przeobrażania i dostosowywania struktury integrujących się elementów, zachodzący zarówno wewnątrz każdego z nich, jak i tworzenie się między nimi trwałych, strukturalnych powiązań w celu utworzenia jednolitego, nowego organizmu.

Cele globalizacji nie pokrywają się z celami regionalnej integracji. Procesy globalizacji gospodarki światowej kierują się głównie wymogami konkurencji i poszukiwaniem przez podmioty gospodarcze najkorzystniejszych form i lokalizacji działalności gospodarczej, a działania na rzecz regionalizmu podyktowane są w dużym stopniu potrzebami współpracy gospodarczej, politycznej i społecznej, obejmują bardzo wiele dziedzin. Regionalna współpraca państw ma na celu łagodzenie różnic i sprzeczności między gospodarkami i działa na rzecz wyrównania ich szans rozwojowych.

Podsumowanie.

Globalizacja przenika wszystkie dziedziny życia. Dlatego zabezpieczenie pozycji człowieka w wymiarze ekonomicznym, politycznym i społecznym w erze globalizacji może odwoływać się do etyki. W czasie radykalnych zmian, jakie mają miejsce w obecnej sytuacji, szczególnie ważna staje się kultura zaufania. Zaufanie powstaje jedynie w atmosferze wolnej od strachu. Pluralizm światopoglądowy, wielość kultur i religii jest globalnym bogactwem. Dlatego globalne myślenie i lokalne działanie powinno charakteryzować się wrażliwością na te cechy. Najlepszym instytucjonalnym zabezpieczeniem pozycji człowieka w erze globalizacji nie są jednak zapisy prawne, lecz budowanie globalnej świadomości etycznej. O taką należy się upominać i taką należy postulować.

Bibliografia.

1. Sztompka P. Socjologia, analiza społeczeństwa / P. Sztompka. – Kraków, 2004.
2. Friedman T. Świat jest płaski / T. Friedman. – Poznań, 2006.
3. Bednarski A. Pułapy i pułapki globalizacji / A. Bednarski. – Toruń, 1998.
4. Frąckiewicz L. Polityka Społeczna / L. Frąckiewicz. – Katowice, 1998.
5. McQuail D. Teoria komunikowania masowego / D. McQuail. – Warszawa, 2008.
6. Burszta W. Antropologia kultury / W. Burszta. – Poznań, 1998.
7. Ritzer G. Makdonalizacja społeczeństwa / G. Ritzer. – Warszawa, 1999.

Руг Я. Суспільна позиція людини в умовах глобалізації

У статті подано авторський погляд на явище глобалізації та регіоналізації. Розкрито сутність основних підходів до розуміння глобалізації, обґрунтовано економічні, політичні та культурологічні чинники, що впливають і характеризують адаптацію людини до глобалізаційних процесів. Зроблено акцент на етичних аспектах адаптації людини в сучасних умовах.

Ключові слова: суспільна позиція, людина, глобалізація.